

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

SOME ASPECTS OF ARBITRATION COURTS PROBLEMS

Гасвая О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
факультету інтегральної підготовки

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

У статті розкривається розуміння інституту третейського судочинства. Наведено історичні факти виникнення третейських і громадських судів. Обґрунтовуються причини виникнення третейських судів в Україні. Аналізується виконання рішень третейських судів, участь у цьому процесі органів державної влади. Акцентовується увага на тому, що примусове виконання рішень третейських судів перебуває поза межами третейського розгляду спорів, є завданням компетентних судів і державної виконавчої служби.

Ключові слова: третейський суд, арбітраж, судочинство, суперечка, третейський розгляд, суспільна влада.

В статье раскрывается понимание института третейского судопроизводства. Приведены исторические факты возникновения третейских и общественных судов. Обосновываются причины возникновения третейских судов в Украине. Анализируется исполнение решений третейских судов, участие в этом процессе органов государственной власти. Акцентируется внимание на том, что принудительное исполнение решений третейских судов находится вне пределов третейского рассмотрения споров, является заданием компетентных судов и государственной исполнительной службы.

Ключевые слова: третейский суд, судопроизводство, спор, третейское разбирательство, общественная власть, государственное принуждение.

In the article the understanding of the arbitration proceedings institute has been revealed. The historical facts of arbitration and public courts emergence have been given. Reasons of arbitration courts in Ukraine emergence have been given grounds. The execution of arbitration courts decisions and participation in this procedure of public authorities have been analyzed. It is given the special attention to the fact that the enforcement execution of the arbitration courts decisions is beyond the limits of arbitration disputes consideration and it is the task of the competent courts and the state executive service.

Key words: arbitration court, proceedings, dispute, arbitration trial, public authority, state enforcement.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що з моменту прийняття у 2004 р. Закону України «Про третейські суди» минуло зовсім небагато часу, проте настільки довгоочікувана легалізація в Україні третейського судочинства вже здатна знищити цей інститут як такий. Ця тенденція стала критичною й вимагає до себе пильної уваги, бо переваги та демократичність цього способу вирішення спорів справедливо набули широкого розповсюдження в юрисдикціях багатьох економічно розвинених і країн, що розвиваються. Наявність у державі розвинутої системи внутрішніх і міжнародних третейських судів є показником розвитку правового суспільства й рівня правової культури держави, стимулом розвитку та вдосконалення національної судової системи й забезпечення захисту інтересів суб'єктів відповідних правовідносин. На сьогодні з урахуванням практики розвитку в Україні третейського розгляду багато статей Закону України «Про третейські суди» потребують унесення змін. Третейський розгляд не повинен бути інструментом у руках юридично безграмотних, недобросовісних людей, які вбачають у ньому лише спосіб поліпшення особистого добробуту. У процесі позбавлення від подібних третейських «судів» велику роль відіграють Міністерство юстиції України і Третейська палата України.

Стан дослідження. Третейський розгляд як форма вирішення різноманітних суперечок старий, як світ. Третейський спосіб урегулювання суперечок широко практикувався в стародавньому світі, причому вже тоді закладалося правило – третейський суд повинен бути максимально стороннім для обох сторін спору. Так, Гуго Гроцій із посиланням на Ксенофонта (афінянин, 430–355 рр. до н. е.) писав, що «Кир обрав собі й асирійському царю третейським посередником індійського принца», а з посиланням на Діодора Сицилійського (давньогрецький юрист I століття до н. е.) зазначав: «У суперечці між афінянами і мегарянами про Саламіна були обрані троє суддів-лакедемонців» [1]. Також у стародавньому світі роль третейських судів виконували амфікції (релігійні союзи, що виникають біля

святини якого-небудь особливо шанованого божества), дружні міста, держави (Рим зокрема, а після завоювання Римом Греції в суперечках між грецькими державами – Римський сенат). У середні віки в Європі цю роль відіграв Папа Римський, вище духовенство, юридичні факультети університетів, парламенти, імператори, консули та приватні особи. У середньовіччя ця форма вирішення спорів була широко поширена й на Русі. Праобраз сучасних третейських судів зустрічається в літописах XII ст. Як стверджував А. Віцин, «усі письменники одногласно повторюють, що суд посередників, приватних осіб передував суду суспільної влади» [2, с. 3], і «третейський суд – первісна форма суду, спільна для багатьох народів» [2, с. 110].

Україна як член ООН ще на початку 60-х років минулого століття підписала два основоположних міжнародних договори у сфері міжнародного комерційного арбітражу та ратифікувала їх: Конвенцію ООН про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень, 22 серпня 1960 р.; Європейську Конвенцію про зовнішньоторговельний арбітраж, 25 грудня 1963 р. І лише із прийняттям Закону УРСР «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. було усунуто перешкоди і створено передумови для створення й функціонування міжнародного арбітражу в Україні. Закон закріпив принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, сутність якого полягає у праві всіх суб'єктів господарської діяльності вступати в зовнішньоекономічні зв'язки і здійснювати їх у будь-яких формах, які прямо не заборонені законом. Тим самим була надана можливість підприємствам і організаціям усіх форм власності та громадянам брати активну участь у міжнародному економічному співробітництві, що зумовило виникнення між сторонами зовнішньоекономічних контрактів (договорів) розбіжностей, суперечок, які вимагали вирішення, у тому числі й шляхом арбітражу. Тому не випадково Верховна Рада – парламент країни, у Постанові про введення в дію зазначеного Закону запропонувала Торгово-промисловій палаті України створити зовнішньоекономічний третейський суд.

Мета статті – довести, що, по-перше, Україна в особі єдиного органу законодавчої влади сприймає міжнародний арбітраж, третейський суд як один із ефективних способів вирішення зовнішньоекономічних спорів і буде всіляко підтримувати його діяльність; по-друге, українська держава прагне в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності й виходу на зовнішній ринок десятків тисяч підприємств та організацій України створити передумови для паритетного вирішення спорів між сторонами.

Виклад основного матеріалу. Реалізуючи зазначену вище рекомендацію парламенту, Президія Торгово-промислової палати України (далі – ТПП України) своїм рішенням від 10 червня 1992 р. створила Міжнародний комерційний арбітражний суд (далі – МКАС) при ТПП України й затвердила його Регламент. Проте практично робота з організації діяльності МКАС почалася з 11 серпня 1992 р., коли головою Суду був призначений Ігор Гаврилович Побірченко. Академік, професор, доктор юридичних наук, І. Побірченко – засновник і незмінний керівник протягом 18 років із дня утворення арбітражних установ при ТПП України. Саме завдяки його зусиллям, енергії, мужності, інтелекту, в Україні дуже швидко минув етап становлення міжнародного арбітражу, законодавчого регламентування його діяльності, а за короткий період очолювані ним арбітражні інститути стали авторитетними й відомими у світі [3].

Рішення третейського суду є обов'язковим тільки для сторін відповідного спору, стосується їхніх взаємних прав і зобов'язань і не повинно тягнути будь-яких обов'язкових наслідків для третіх осіб, тим більше для державних органів.

Законом України «Про третейські суди» передбачено, що рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно. Якщо цього не відбувається, то таке рішення має виконуватися із використанням державного примусу, оснований на прийнятті державою результату третейського розгляду, який підлягає примусовому виконанню. Виконання рішення третейського суду, якщо воно потребує вчинення дій органами державної влади, місцевого самоврядування та їхніми посадовими особами, можливо за умови видачі компетентним судом виконавчого документа. Забезпечення примусового виконання рішень третейських судів перебуває поза межами третейського розгляду спорів і є завданням компетентних судів і державної виконавчої служби.

Третейські суди України – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, установленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних і господарських правовідносин. Завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів сторін третейського розгляду шляхом усебічного розгляду й вирішення спорів відповідно до закону.

На популярності третейського розгляду спорів негативно позначається й наявна судова практика щодо такого основоположного його принципу, як «компетенція компетенції» (наявність у третейського суду компетенції щодо розв'язання переданого йому спору). Питання про компетенцію має постійно перебувати в центрі уваги третейського суду – з моменту надходження позовної заяви (переконавшись у відсутності компетенції з розгляду справи, третейський суд відмовляє у прийнятті позовної заяви) до винесення рішення (у якому третейський суд зобов'язаний обґрунтувати свою компетенцію), а також підхід українських державних судів до питання їх відведення за невідсудністю, зважаючи на наявність третейської угоди.

Особливе занепокоєння викликає судова практика державних судів у справах за позовами про визнання недійсними договорів, що містять третейські застереження, а також за позовами про визнання недійсними третейських застережень.

Комплексний аналіз відповідних норм Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) і Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) дає змогу зробити висновок про те, що за загальним правилом наявність третейської угоди є підставою для вилучення спору з юрисдикції загальних і господарських судів. Однак реалізація цього правила врегульована дуже нечітко, що й породжує більшість проблем на практиці. У раніше чинному ЦПК УРСР, у п. 6 ч. 2 ст. 136, було прямо вказано на те, що наявність третейського застереження є підставою для відмови у відкритті провадження. У нині чинному ЦПК України, в ч. 5 ст. 130, установлено, що в разі наявності третейської угоди, суд повинен у попередньому засіданні залишити позовну заяву без розгляду [4]. А коли це не було зроблено на попередньому засіданні, суд також повинен залишити позовну заяву без розгляду за наявності заперечень відповідача проти розгляду спору в державному суді, заявлених до початку процесуальної стадії з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами (п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України). Це правило загалом відповідає ч. 1 ст. 8 Типового закону ЮНСІТРАЛ «Про Міжнародний торговий арбітраж».

Іншим фактором, який негативно впливає на кількість переданих на вирішення третейським судам справ, є виключення в 2010 р. із Закону «Про третейські суди» права сторін на вибір місця розгляду спорів у постійно діючому третейському суді. Це обмеження суперечить одному з найважливіших принципів третейського розгляду, що дозволяє сторонам вибирати місце арбітражу (ч. 1 ст. 30 Закону України «Про третейські суди» [5] і ст. 20 Типового Закону ЮНСІТРАЛ «Про Міжнародний торговий арбітраж» [6]).

За кількістю розглянутих третейськими судами спорів Україна може вважатися лідером серед європейських країн.

Чи означає така популярність третейських судів відсутність проблем у їх системі? Як у таких умовах здійснюється взаємодія третейських судів із державними?

У Законі України «Про третейські суди» немає положень, що регулюють відведення державного суду з невідсудності, оснований на наявності третейської угоди (аналогічних, наприклад, до положень ст. 8 Типового Закону ЮНСІТРАЛ «Про Міжнародний торговий арбітраж»). Відповідні норми можна знайти тільки в процесуальних кодексах, і практика їх застосування державними судами вельми не однозначна.

При взаємодії третейських судів із державними судами в процесі заперечування рішень третейського суду або видачі виконавчих документів на рішення третейського суду часто відбувається помилкове розуміння державними судами статусу третейського суду. Так, під час оскарження рішень третейського суду державні суди часто залучають третейський суд як співвідповідача чи учасника у справі, у зв'язку з чим запитують у третейського суду пояснення й докази у справі. Однак третейський суд не є юридичною особою і не може бути стороною або учасником по справі, що знаходиться в провадженні державного суду.

Взаємовідносини третейського суду з державними судами обмежені випадками, прямо зазначеними в процесуальних кодексах. Третейський суд зобов'язаний направити державному суду на його запит тільки справу третейського суду. Такий запит державний суд може направити, якщо про це до державного суду надійшла заява від особи, яка оспорує рішення третейського суду (ст. 389-3 ЦПК України [4], ст. 122-3 ГПК України [7]).

За наявності великої кількості спорів за участю банків існує і проблема істотного зростання навантаження на державний суд під час розгляду заяв про видачу великої кількості (більше ніж 1 000 на місяць) виконавчих документів на рішення третейського суду. Виникає затримка у видачі виконавчих документів на рішення третейських

судів. У результаті деякі третейські суди, які розглядають спори за участю банків, були змушені змінити місце розгляду своїх суперечок з урахуванням завантаження місцевих державних судів, щоб уникнути затримки у видачі виконавчих документів.

Висновки. Як засвідчує світова практика, споживача потрібно захищати не від третейського розгляду, а від нав'язування йому сильною стороною умов договору, у тому числі й про порядок вирішення спорів виключно в третейському суді. Тому важливо, щоб згода споживача було усвідомлена та добровільна.

Третейське судочинство потребує підтримки держави й, безумовно, її контролю. Такі питання, як предметна

компетенція третейських судів, доля третейської угоди про переуступку права вимоги за основним договором, можливість розірвання третейської угоди державним судом і подавання позову до державного суду про недійсність третейської угоди, права третіх осіб на участь у третейському розгляді й на оспорування третейського рішення, так само як і регламентування процедур, пов'язаних із третейським розглядом (витребування доказів, забезпечувальні заходи, оспорування і приведення у виконання третейського рішення), а також відповідальність третейських суддів, потребують зваженого продуманого законодавчого переосмислення, дозволу, ґрунтованого на концептуальному підході до третейського розгляду загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клеандров М.И. Прошлое третейских судов по разрешению экономических споров / М.И. Клеандров // Третейский суд. – 2000. – № 5. – С. 87.
2. Вицын А.И. Третейский суд по русскому праву, историко-догматическое рассуждение / А.И. Вицын. – М., 1856. – С. 3, 110.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ucci.org.ua/arb/icac/ru/icac_hist.html.
4. Гражданско-процессуальный кодекс Украины // Ведом. Верхов. Рады Украины. – 2004. – № № 40–41, 42. – Ст. 492.
5. О третейских судах : Закон Украины от 11.05.2004 г. // Ведом. Верхов. Рады Украины. – 2004. – № 35. – Ст. 492.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration.html.
7. Хозяйственно-процессуальный кодекс Украины // Ведом. Верхов. Рады Украины. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

УДК 347.626.2

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

TO THE QUESTION OF A MARRIAGE CONTRACT: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

Горіславська І.В.,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри цивільного та господарського права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,*

Ясинєцька Ю.,

студентка юридичного факультету

*Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

У статті аналізуються теоретичні джерела та нормативно-правові акти, що стосуються шлюбного договору. Досліджуються історичні передумови виникнення шлюбного договору. Пропонуються окремі способи удосконалення правового регулювання шлюбного договору.

Ключові слова: шлюб, шлюбні відносини, шлюбний договір, передумови виникнення шлюбного договору, правове регулювання шлюбного договору.

В статье анализируются теоретические источники и нормативно-правовые акты, касающиеся брачного договора. Исследуются исторические предпосылки возникновения брачного договора. Предлагаются отдельные способы совершенствования правового регулирования брачного договора.

Ключевые слова: брак, брачные отношения, брачный договор, предпосылки возникновения брачного договора, правовое регулирование брачного договора.

This article analyzes the theoretical sources and normative legal acts which concerning the marriage contract. Are investigated the historical prerequisites of the emergence of a marriage contract. Are proposed some ways of improvement of the legal regulation of marriage contract.

Key words: marriage, marital relationships, marriage contract, prerequisites of the emergence of marriage contract, the legal regulation of the marriage contract.

Актуальність теми. Світ швидко змінюється, перед нашою країною постають нові завдання, але незмінним залишається основа будь-якого суспільства – сім'я, один із найдавніших соціальних інститутів, який, змінюючи свої форми, функціонував в усіх відомих цивілізаціях та культурах. Життєдіяльність сім'ї тісно пов'язана з соціально-економічною, політичною, культурною реальністю країни. Соціально-економічний розвиток в українському суспільстві, еволюція сімейних відносин та ставлення до шлюбу цілком об'єктивно й закономірно зумовлюють необхідність існування інституту шлюбного договору в сімейному законодавстві України. Введення договірної

режиму майна подружжя може не лише сприяти впорядкуванню майнових відносин, а й поліпшувати взаємодію між чоловіком і дружиною [1, с. 287].

Теоретичною основою нашого дослідження стали роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: М.В. Антокольської, Є.М. Ворожейкіна, Б.М. Гонгала, В.С. Гопанчука, С.П. Індиченка, О.С. Іоффе, В.І. Кисіля, П.В. Крашеніннікова, Р.Л. Нарішкіної, Н.В. Орлової, Л.М. Пчелінцевої, З.В. Ромовської, С.Я. Фурси, Р.О. Халфінної, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко, Н.А. Шебанової та ін. Вивченню історичних передумов договірної регулювання сімейних відносин на українських землях присвятили свої